

УДК 376.5.015.31

І. Д. Юрченко, асистент учителя Заводського ліцею № 2 Заводської міської ради Миргородського району Полтавської області
Yurchenko Iryna, teacher's assistant at the Zavodske Lyceum No. 2, Zavodske Town Council, Myrhorod District, Poltava Region
E-mail: 53inenom@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0009-0002-6389-2862>

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Статтю присвячено проблемі вивчення творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Розглянуто поняття «діти з особливими освітніми потребами», наведено загальні особливості дітей із ООП. Досліджено поняття «арттерапія» а також визначено засоби арттерапії (зокрема двох її видів – пісочної терапії та ізотерапії), що є ефективними засобами формування творчої особистості, розвитку творчих здібностей дітей з особливими потребами. Наведено приклади майстер-класів та заходів для дітей з особливими освітніми потребами із елементами арттерапії. Такі активності збагачують дітей новими переживаннями та почуттями, формують у них бажання творчо виражати свої почуття, сприяють всебічному та гармонійному розвитку дитячої індивідуальності.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, творчі здібності, арттерапія, ізотерапія, пісочна терапія, творча особистість.

DEVELOPMENT CREATIVE ABILITIES OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article is devoted to the problem of studying the creative abilities of children with special educational needs (SEN). The concept of 'children with special educational needs' is considered, the general features of children with SEN are presented. The concept of 'art therapy' is studied, and the means of art therapy (in particular, its two types - sand therapy and isotherapy) are identified, which are effective means of forming a creative personality, developing the creative abilities of children with special needs. Examples of master classes and activities for children with special educational needs with elements of art therapy are presented. Such activities enrich children with new experiences and feelings, form their desire to express their feelings creatively, and contribute to the comprehensive and harmonious development of children's individuality.

Keywords: children with special educational needs, creative abilities, art therapy, isotherapy, sand therapy, creative personality.

Постановка проблеми. Натепер значно зростає потреба в розвитку творчих здібностей кожної особистості, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Занурення у творчий процес сприяє розкриттю потенціалу таких дітей, поліпшує їхні мислення та здатність приймати нестандартні, оригінальні рішення. Арттерапія є синтезом різноманітних видів дитячої діяльності, що дає змогу кожній дитині віднайти своє місце в соціумі, відчути власну значущість та стати частиною спільного творчого процесу. Заняття дітей з особливими освітніми потребами із елементами арттерапії допомагають усунути бар'єри між ними та педагогами, відкриваючи можливість інтегруватися не лише у творчий процес, а й у суспільне життя загалом.

Аналіз актуальних досліджень. Питання щодо навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами розкривали у своїх дослідженнях вітчизняні та закордонні вчені. Так, наприклад, А. Колупаєва визначила поняття «діти

з ООП» та окреслила особливості організації їхнього навчання, а О. Крижанівська та О. Каленська широко окреслили етимологію поняття «діти з особливими освітніми потребами». Важливого значення процесу розвитку творчих здібностей дітей з ООП, зокрема завдяки театралізованій діяльності, надавали у своїх працях Т. Дичок, а також Д. Левчук та І. Стахова.

Мета статті – проаналізувати особливості творчого розвитку дітей з особливими освітніми потребами із використанням засобів арттерапії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Формування ставлення суспільства до дітей з особливими освітніми потребами в багатьох країнах світу мало непростий шлях: від ізоляції до інклюзії. Натепер наголошується, що життя дітей з обмеженими можливостями має бути максимально наближеним до загальних умов життя суспільства. Процес гуманізації суспільних відносин відображено в міжнародних правових документах: Загальна декларація ООН про права

людини (1948 р.), Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (1975 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.) тощо. Особливо варто відзначити Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, яка є першим документом, що визнає людей з особливими потребами як соціально повноцінну меншість, яка потребує соціального та правового захисту [6].

У Конвенції ООН про права дитини зазначено, що наявність інвалідності є підставою для захисту її від дискримінації, а діти з фізичними або розумовими обмеженнями повинні мати можливість жити в гідних умовах, що сприятимуть їхній впевненості в собі та забезпечуватимуть повноцінну участь у суспільному житті. Також передбачається, що діти з інвалідністю повинні мати доступ до умов, які дозволяють їм досягти максимальної самостійності та інтеграції у суспільство [10].

Термін «інвалід», міжнародне визначення якого вперше було зафіксовано в Декларації ООН «Про права інвалідів» 1975 року, описує дитину з інвалідністю як таку, що через вроджені або набуті фізичні чи розумові вади не може повністю або частково самостійно забезпечити свої життєві потреби для повноцінного особистого чи соціального життя [6].

Останнім часом під впливом руху за захист прав дітей з інвалідністю ставлення суспільства до таких осіб поступово змінюється. Таким чином, використання терміна «діти з особливими освітніми потребами» переносить фокус на індивідуальність та особистість дитини, а не на її обмеження, які розглядаються тепер як другорядна ознака.

Власне концепція інвалідності розглядається через призму двох основних моделей: медичної та соціальної. Медична модель сприймає інвалідність як наслідок хвороби, травми або вродженого дефекту, що призводить до хронічного захворювання та потребує медичного втручання. У такій парадигмі реакція суспільства зосереджується на лікуванні, наданні соціальної допомоги і створенні умов для реабілітації. Проте ці заходи часто підкреслюють безпорадність дитини та поглиблюють її відчуження від суспільства замість зменшення цього розриву. Саме тому медична модель поступово втрачає свою актуальність і серед людей з інвалідністю, і серед суспільства [8, с. 89].

Після ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини 1991 року в нашій державі почала розвиватися соціальна модель інвалідності. Ця модель, на відміну від медичної, розглядає інвалідність не як індивідуальну характеристику, а як соціальну проблему, що потребує адаптації суспільства до особливих потреб людини. Основою цієї моделі є концепція, що спрямована на забезпечення прав і можливостей для кожної особистості, зокрема права на рівний доступ до якісної освіти.

Основні вимоги цієї концепції включають:

- використання спеціалізованих методів для обстеження, навчання, комунікації, соціалізації та адаптації, а також особливе ставлення під час освітнього процесу;
- забезпечення технічними засобами: пристрої для пересування, інвалідні візки, слухові апарати, а також складні комп'ютерно-медичні технології, поряд із підвищенням доступності архітектурного середовища;
- соціально-правовий захист дітей з особливими потребами [10, с. 20].

Хоча поняття «інвалідність» та «особлива потреба» поступово припиняють бути синонімами, це питання досі залишається суперечливим. На жаль, у суспільстві ще є упереджене сприйняття, що інвалідність автоматично асоціюється з неблагополуччям. Тому образ дитини з особливими освітніми потребами формується на основі різних джерел, включаючи національний та міжнародний досвід. Це допомагає спонукати сучасне суспільство до переосмислення ролі й місця дітей з особливостями психофізичного розвитку, які не відповідають загальним стереотипам щодо «нормальності».

Поняття «діти з особливими освітніми потребами» має узагальнювальний характер і охоплює всіх дітей, чії потреби виходять за межі загальноприйнятих норм. Це стосується дітей із порушеннями психофізичного розвитку, дітей з інвалідністю, а також тих, хто належить до соціально вразливих груп. Проте насамперед варто пам'ятати, що це – діти. Мета терміна «діти з особливими освітніми потребами» полягає в тому, щоб витіснити з ужитку такі поняття, як «аномальні діти», «діти з порушеннями розвитку», «діти з відхиленнями», які фокусуються на інвалідності та підкреслюють ненормальність і неповноцінність особистості. Використання цього терміна логічно підтверджується словами відомого дефектолога Л. Виготського: «Тим часом зрозуміло кожному, що сліпа або глуха дитина, насамперед, є дитиною, а вже потім – особливою, сліпою або глухонімою» [12].

Новий, ще недостатньо усталений термін «діти з особливими освітніми потребами», тісно пов'язаний з утвердженням принципів інклюзивної освіти. Він, як правило, виникає у багатьох країнах світу під час переходу від унітарного до відкритого громадянського суспільства, коли є необхідність відобразити на мовному рівні нове розуміння прав дітей із порушеннями психофізичного розвитку на доступ до освіти. Цей термін використовується у соціальному й науковому контекстах. Він підтверджує відмову суспільства від поділу на повноцінну більшість і неповноцінну меншість, зміщуючи наголос із недоліків та відхилень до норми на потребу в особливих умовах

і засобах навчання, а також підкреслює відповідальність суспільства за виявлення та реалізацію освітніх потреб таких дітей [13, с. 12].

Однією з основних цілей освітньої та соціальної політики в Україні є модернізація системи освіти з метою підвищення її доступності та якості для всіх категорій громадян. Особлива увага приділяється впровадженню інклюзивної освіти, яка передбачає спільне навчання дітей з особливими освітніми потребами разом з їхніми однолітками, які не мають відхилень у розвитку. Натомість О. Миколасюк вважає, що ця категорія дітей потребує особливих або індивідуальних шляхів розвитку [13, с. 28].

Дослідники визначають загальні особливості дітей з ООП:

1. Низький рівень розвитку сприйняття, що виявляється в обмеженій кількості знань про навколишній світ і тривалішому процесі засвоєння та оброблення інформації.

2. Недостатня сформованість просторових уявлень; проблеми з аналізом форми, симетрії, тотожності частин конструкцій. Труднощі у розташуванні конструкцій на площині та з'єднанні їхніх частин у єдине ціле.

3. Нестійкість і розсіяність уваги, а також низький рівень її перемикавання, що обумовлено слабким розвитком інтелектуальної діяльності, низьким почуттям відповідальності та браком інтересу до навчання, а також недостатнім рівнем навичок самоконтролю.

4. Обмежений обсяг пам'яті; переважання короткочасної пам'яті над довготривалою, механічної над логічною, наочною над словесною.

5. Низький рівень пізнавальної активності та уповільнений темп засвоєння інформації.

6. Переважання наочно-дієвого мислення; недостатній розвиток наочно-образного та, особливо, словесно-логічного мислення.

7. Низький рівень комунікативної активності; зниження потреби у спілкуванні з однолітками та дорослими.

8. Недостатня сформованість ігрової діяльності; сюжети ігор, способи спілкування та ігрові ролі зазвичай бідніші та одноманітніші, ніж у дітей із нормотиповим розвитком.

9. Низький рівень розвитку мовленнєвих навичок; наявність порушень окремих мовленнєвих функцій або всіх компонентів мовленнєвої системи.

10. Низька працездатність та підвищене виснаження, що виникає внаслідок психомоторної загальмованості.

11. Низький рівень довільності поведінки та навчальної мотивації [13, с. 30–32].

Таким чином, можна зробити висновок, що діти з ООП – це діти з відхиленнями від нормального фізичного або психічного розвитку, що заважає

їхньому загальному розвитку і потребує особливої уваги та підтримки фахівців у сфері психолого-педагогічного супроводу. Складність і специфіка психіки дітей з особливими освітніми потребами потребують ретельного методологічного підходу і до навчання, і до процесу психологічної допомоги.

Розвиток творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами є актуальним та важливим завданням сьогодення. Загалом, творчими здібностями називають стійкі індивідуальні психологічні властивості людини, що є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. У творчих здібностях людини поєднуються природне та соціальне підґрунтя [9, с. 289].

Розвиток творчих здібностей дітей з ООП не лише можливий, а й надзвичайно необхідний. Як відзначають дослідники, у процесі творчості в дитини з ООП посилюється відчуття власної цінності, виникає почуття внутрішнього контролю та порядку, активно вибудовуються індивідуальні соціальні контакти. Творча діяльність допомагає дітям упоратися із негативними переживаннями та внутрішніми конфліктами, що можуть здаватися для них непереборними.

Дітям з особливими освітніми потребами легше виражати свої почуття, переживання та емоції саме за допомогою зорових образів, аніж вербально. Окрім того, як відзначається в деяких дослідженнях, діти з ООП іноді не мають навичок активного мовлення, і тоді єдиними засобами, що уможливають виразити свої почуття та емоції, звернутися по допомогу до дорослого, є саме невербальні [3].

У сучасному освітньому процесі педагогам часто потрібно використовувати нові методи для розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами, оскільки в них спостерігаються знижена працездатність і мотивація до образотворчої діяльності, а також слабо розвинена творча уява. Окрім того, у таких дітей можуть виникати порушення в руховій сфері, дрібній моториці, тактильно-руховому сприйнятті та просторовій орієнтації. Зорові, слухові, кінетичні та тактильні процеси сприйняття в цих дітей часто уповільнені, а увага – нестійка і розсіяна [5, с. 82]. Тому надзвичайно важливо навчати таких дітей звертати увагу, дивитися, слухати й адекватно реагувати на навколишні стимули. За результатами досліджень багатьох учених, у таких випадках на допомогу педагогам стають нові технології і методики, зокрема методи арттерапії.

Частіше за все арттерапію розглядають як інструмент прогресивної психологічної допомоги, що сприяє формуванню здорової і творчої особистості та реалізації на практиці низки функцій соціалізації особистості (адаптаційної, корекційної, мобілізуючої, регулятивної, реабілітаційної, профілактичної тощо) [2, с. 277].

Арттерапія допомагає задіяти особливий спосіб бачення подій навколишнього світу – здатність бачити ціле, одночасно сприймаючи частини всередині цього цілого, що пов'язані між собою та із цим цілим; здатність бачити та відчувати те, що перебуває просто перед людиною, не розсіюючи увагу і не звертаючись до словесних понять; здатність сприймати світ таким, яким він є насправді [1].

На думку Американської Асоціації Арттерапевтів, арттерапія – це інтегративна професія, що, перебуваючи на межі двох галузей: психічного здоров'я та соціального забезпечення, покликана покращувати життя кожної особистості, сімей, спільнот за допомогою активної творчості, створення предметів мистецтва та людських переживань у процесі психотерапії [14]. А. Кошель та Н. Кульбабко вважають, що арттерапія – це методика, яка використовує невербальну мову мистецтва для розвитку особистості як засіб, що дає змогу контактувати з глибинними аспектами духовного життя людини [7, с. 11].

Імпонує нам і позиція О. Сороки, яка визначає арттерапію як інноваційну технологію лікування засобами образотворчого мистецтва, а саме малюнком, графікою, живописом, скульптурою, музикою, танцями, грою тощо задля гармонійного розвитку особистості [11, с. 34]. О. Карапетрова вважає арттерапію технологією психічної гармонізації та розвитку особистості, засобом вирішення внутрішніх конфліктів особистості, використання її творчого потенціалу, технологією знаходження та активізації ресурсів та поширення діапазону саморегуляції [4, с. 36].

Основна мета арттерапії, на думку дослідниці, – гармонізація розвитку особистості через

розвиток самовираження, самопізнання за допомогою мистецтва, а також розвиток здібностей до конструктивних дій з урахуванням реальності навколишнього світу. А головний принцип арттерапії – схвалення і прийняття усіх продуктів творчої образотворчої діяльності незалежно від їхніх змісту, форми чи якості [4, с. 36].

Серед основних видів арттерапії, що допомагають розвивати творчі здібності дітей з особливими освітніми потребами, ми виокремили такі її види, як ізотерапія (фото 1) та пісочна терапія (фото 2). Ізотерапія – це метод розвитку дитини за допомогою образотворчого мистецтва, ліплення чи малювання, що дає їй змогу розкрити свій творчий потенціал, позбутися комплексів та віднайти впевненість у собі та своїх силах. Пісочна терапія – це метод психокорекції, який використовує гру з піском та мініатюрними фігурками для вираження внутрішнього світу особистості. Пісочна терапія базується на припущенні, що при вербальному вираженні своїх думок люди можуть стикатися з бар'єрами, які заважають повністю висловити свої тривоги. Однак, використовуючи символи, людина здатна обійти ці бар'єри і глибше зануритися у підсвідоме, знаходячи приховані проблеми. Пісочна терапія є зручною тим, що елементи, створені в піску, можна легко змінювати, працюючи із символами та аналізуючи їх у процесі терапії.

Заняття з метою розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами віком від 6 до 11 років за допомогою методів арттерапії проводилися командою асистентів педагогів на базі Заводського ліцею № 2 Миргородського ра-

Фото 1. Заняття із дітьми з елементами ізотерапії (малювання та ліплення новорічної аплікації)

Фото 2. Розвиток творчих здібностей дітей за допомогою пісочної терапії

йону Полтавської області впродовж грудня 2023 – жовтня 2024 року. Під час цих занять відбувся обласний майстер-клас для дітей з ООП «Зимовий пейзаж із ялиночкою» (фото 3, 4), де вони мали змогу виявити фантазію, створюючи власні малюнки із зимовими персонажами, ялинками, сніговими заметами тощо.

Окрім цього, згаданою командою педагогів також проведено захід «Новорічна майстерня», під час якого діти з ООП виготовляли саморобні ялинкові іграшки та прикрашали ними ялинку, розмальовували та прикрашали казкові зимові будиночки (фото 5).

Навесні з дітьми провели майстер-клас «Великодня писанка», упродовж якого вони власноруч створювали писанки та розмальовували весняні квіти, а також майстер-клас із виготовлення вітальних листівок «Подарунок любій матері» до Дня Матері, на якому діти мали змогу власноруч зробити листівку для своєї мами та привітати її зі святом (фото 6, 7).

Авторкою цієї статті організовано й цікавий захід «Осінь-чарівниця», де в дружньому колі ми говорили з дітьми про осінь, розгадували загадки про осінні місяці, малювали на пісочному столі асоціації зі словом «осінь», робили аплікації на осінні теми (фото 8, 9), виконували вправу на взаємодопомогу, під час якої діти радилися й допомагали одне одному, створюючи спільний проект.

Запропоновані заняття з розвитку творчих здібностей дітей засобами ізотерапії та пісочної терапії мали позитивні результати. На основі виконаної роботи ми як педагоги переконалися, що діти краще ознайомилися з різними порами року, святами (Новий рік, Великдень, День Матері, Свято Осені тощо), стали творчо вдивлятися в навколишній світ, знаходити оригінальні образи у ньому та вигадувати власні. У своїх роботах вони більше намагалися виявляти творчість, фантазію, реалізувати власний задум та самостійно знаходити засоби для його втілення.

Малюнки дітей стали цікавішими, змістовнішими, а ідеї і задуми дитячих зображень – багатшими. У дітей зріс інтерес до занять з образотворчої діяльності, а водночас – бажання спілкуватися з педагогом, відкритися йому та не боятися невдач. Творчість збагатила життя дітей новими переживаннями й почуттями: подолавши всі можливі труднощі, діти відчували задоволення, раділи від досягнення результату. Це породило в них нове бажання, прагнення до більш повного, творчого вираження власних почуттів, думок та настроїв, сприяючи всебічному й гармонійному розвитку дитячої індивідуальності, формуванню творчої особистості.

Висновки. Таким чином, діти з особливими освітніми потребами – це діти з відхиленнями від нормального фізичного або психічного розвитку,

Фото 3, 4. Майстерклас для дітей з ООП «Зимовий пейзаж із ялиночкою»

Фото 5. Захід «Новорічна майстерня»

Фото 6, 7. Майстер класи «Великодня писанки» та «Подарунок любій матері»

Фото 8, 9. Захід «Осінь-чарівниця»

що заважає їхньому загальному розвитку та потребує особливої уваги та підтримки фахівців у сфері психолого-педагогічного супроводу. Складність і специфіка психіки дітей з особливими освітніми потребами потребують ретельного методологічного підходу до їхнього навчання та виховання.

Уся описана в цій статті педагогічна робота, що була проведена з дітьми з особливими освітніми потребами із використанням методів арттерапії, сприяла розвитку їхніх творчих здібностей. У дітей активніше розвивалося вміння висловлювати максимальну кількість оригінальних ідей, створювати запропоновані для малювання пейзажі, малювати за асоціаціями. Крім того, діти опанували прості техніки малювання та ліплення аплікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014. 200 с.
2. Головатюк І. Г. Теоретичні основи застосування арт-терапії у процесі професійної підготовки фахівців. *Молодий вчений. Педагогічні науки*. 2017. № 7 (47). С. 276–278.
3. Дичок Т. П. Творчий розвиток дітей з особливими освітніми потребами за допомогою кольорової солі. 2016. URL : <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7408/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%A2%D0%92%D0%9E%D0%A0%D0%A7%D0%98%D0%99%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%9A%20->

Цитувати: Юрченко І. Д. Розвиток творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами. *Постметодика*. 2024. № 2. С. 77–82.

Yurchenko I. D. (2024). Rozvytok tvorchykh zdbnostei ditei z osoblyvymy osvitynymy potrebamy. *Postmetodyka*. [Development creative abilities of children with special educational needs]. *Postmetodyka*. 2 (143). 77-82. [in Ukrainian]. URL : <https://ed.pano.pl.ua/handle/022518134/1873>